

De economische gevolgen van de oorlog in Irak

Een oorlog heeft via diverse kanalen invloed op de economie. Dit artikel bespreekt een aantal van deze kanalen en probeert inzicht te geven in de economische gevolgen van de oorlog in Irak.

Geconcludeerd wordt dat het Westen voornamelijk indirecte effecten ondergaat, onder andere een afname van het consumentenvertrouwen en een verslechtering van de omstandigheden op financiële markten. Deze effecten hebben geresulteerd in een vertraging van de economische groei. Irak heeft vooral met directe economische gevolgen te kampen. Ondanks de omvangrijke economische schade die aan Irak is toegebracht, is het aannemelijk dat de economische vooruitzichten op de lange termijn zijn verbeterd na de val van het oude regime.

Inleiding

De oorlog in Irak vormde tot voor kort een aanzienlijk risico voor de wereldeconomie en had in een ongunstig geval tot een recessie in de grote economische blokken kunnen leiden. Dit verklaart waarom de oorlogsdreiging in de maanden voorafgaand aan de oorlog een schaduw wierp over de Europese en de Amerikaanse economie. Inmiddels is de strijd in Irak gestreden en kan een eerste inschatting worden gemaakt van de kosten en de economische gevolgen van de oorlog. Een dergelijke beschouwing is uiteraard tentatief, omdat – zelfs achteraf – moeilijk is vast te stellen welke economische ontwikkelingen zijn opgetreden door de oorlog in Irak en welke ook zonder deze oorlog zouden hebben plaatsgevonden. In dit artikel worden eerst in algemene zin de belangrijkste kanalen besproken waarlangs oorlog de economie kan treffen. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen gevolgen die direct zijn gerelateerd aan oorlogsvoering en de indirecte gevolgen, zoals olieprijsbewegingen en vertrouwenseffecten. Vervolgens worden de gevolgen van de oorlog in Irak geëvalueerd aan de hand van de benoemde kanalen. De aandacht gaat hierbij voornamelijk uit naar de gevolgen voor Westerse economieën. De economische situatie in Irak wordt slechts kort belicht.

De directe economische gevolgen van oorlog

Onder de directe economische gevolgen van oorlog vallen de additionele militaire uitgaven die voortvloeien uit de oorlogsvoering, alsmede de oorlogsschade aan de productiefactoren van de betrokken landen. De aard en de omvang van deze gevolgen hangen af van de rol die een land in een oorlog speelt en zijn relatief goed te kwantificeren. Voor een land dat buiten het eigen grondgebied een oorlog voert, zijn vooral de kosten van de militaire operatie van belang (inclusief de financieringslasten), aangenomen dat geen strijdkrachten worden onttrokken aan de civiele beroepsbevolking. Het aangevallen land heeft – naast de (extra) kosten van verdediging – bovendien te rekenen met de vernietiging van productiefactoren vanwege slachtoffers onder de beroepsbevolking en schade aan gebouwen, fabrieken en infrastructuur. Voorts kan de economie van het aangevallen land worden geschaad door ontwrichting van het bestuurlijke leven.

De indirecte economische gevolgen van oorlog

De indirecte economische gevolgen van oorlog zijn velerlei. In een brede economische benadering, zoals bepleit door Tinbergen (1985), worden zowel de positieve als de negatieve welzijnsgevolgen van oorlogsvoering beschouwd. Mogelijke positieve consequenties – deels gezien vanuit een normatieve optiek – zijn de creatie van politieke rust en veiligheid, de ontmanteling van een dictatuur, het herstel van aanvoerlijnen voor essentiële grondstoffen als olie etc. Dergelijke factoren hebben vooral betekenis op de wat langere termijn, terwijl de negatieve welzijnsgevolgen van oorlog zich vaak onmiddellijk manifesteren. De door Tinbergen voorgestane integrale afweging van positieve en negatieve gevolgen is ontegenzeggelijk relevant, maar ook uiterst complex, en vergt onvermijdelijk subjectieve beoordelingen. Zo'n exercitie valt buiten het bestek van dit artikel, dat slechts een beperkt aantal voor de hand liggende kanalen beschouwd, waarlangs een oorlog de economie indirect kan beïnvloeden.

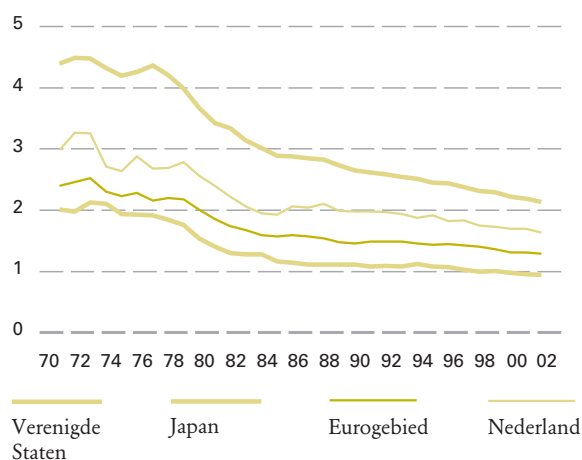
Olie

Het Midden-Oosten is sinds de Tweede Oorlog een belangrijke spanningshaard in de wereld geweest. Vanaf de jaren zeventig is daarvan een onmiskenbare invloed uitgegaan op de prijs en de aanvoer van ruwe olie. Tijdens een oorlog in of nabij olieproducerende landen kan deze aanvoer terugvallen, doordat installaties worden beschadigd of belangrijke havens en waterwegen geblokkeerd raken. Daarnaast hebben olieproducerende landen van tijd tot tijd productie- of exportbeperkingen ingesteld als instrument van buitenlandse politiek. Van beide gebeurtenissen gaat in potentie een sterk opwaarts effect op de olieprijs uit, waardoor de internationale ruilvoet van olie-importerende landen – in elk geval tijdelijk – verslechtert. De olieprijschokken van 1973/1974 en 1978/1979 vormen daarvan een treffende illustratie. Beide crises leidden – vooral in Europa – tot een versterking van de loon-prijsspiraal, onder economische omstandigheden die eerder vroegen om reële loonmatiging. Het uitblijven hiervan tastte de bedrijfswinsten ernstig aan en deed de werkloosheid verder oplopen.

Sindsdien is door allerlei maatregelen de kwetsbaarheid van Westerse economieën voor verstoringen in de olieaanvoer significant verminderd. In 1974 verenigden 26 industrielanden zich in het Internationale Energie Agentschap (IEA), dat het beheer van de Westerse olievoorraden coördineert. De leden van dit agentschap hebben zich verplicht tot het aanhouden van een totale

Grafiek 1 Intensiteit van olieconsumptie

Ratio van vaten per dag gedeeld door het bbp
(in prijzen en USD van 1995)

olievoorraad die minimaal overeenkomt met 90 dagen netto olie-invoer. Structureel van grotere betekenis was dat steeds meer energiebesparende technieken werden toegepast in productieprocessen, transportmiddelen en consumentenelektronica. Bovendien is het gebruik van alternatieve energiebronnen toegenomen. Hierdoor is de olie-intensiteit van de nationale productie gedaald, waaraan overigens ook het toegenomen belang van de dienstensector heeft bijgedragen, die relatief weinig energie verbruikt (grafiek 1). Dit alles neemt niet weg dat het totale olieverbruik in de geïndustrialiseerde wereld sinds begin jaren zeventig met circa 20% is gestegen. De gevoeligheid van de wereldeconomie voor olieprijschokken mag dus zijn verminderd, zij is zeker niet verdwenen.

Vertrouwen en financiële markten

Zowel oorlogsdreiging als oorlogsvoering ondermijnt het economische vertrouwen van consumenten, producenten en beleggers. Dit kan zijn ingegeven door feitelijke ontwikkelingen, zoals bijvoorbeeld een sterk oplopend overheidstekort ten gevolge van militaire uitgaven. Meestal vormt echter onzekerheid over de duur, de afloop, de nasleep en de economische effecten van de oorlog de hoofdreden. Dergelijk vertrouwensverlies, dat zijn rechtvaardiging vindt in de economische effecten van eerdere conflicten, is daarmee een zelfstandige factor die de economie voor kortere of langere tijd negatief kan beïnvloeden, doordat bestedingen worden uitgesteld totdat het stof is neergedaald.

Beleggers vluchten in tijden van onzekerheid in

veilige beleggingen. Goud en staatsobligaties stijgen hierdoor veelal in waarde, terwijl de koersen van risicovollere beleggingen als aandelen en bedrijfsobligaties dalen. Indien via vertrouwenseffecten de vraag naar koopwoningen uitvalt, kunnen ook de huizenprijzen dalen. Per saldo zullen particuliere beleggers dan een fors vermogensverlies lijden, waardoor de consumptieve bestedingen (extra) onder druk komen te staan. Voorts worden bedrijven geconfronteerd met slechtere financieringscondities, tot uitdrukking komend in hogere risicopremies of kredietrantsoenering, waardoor de investeringsgeneidheid zal afnemen.

De oorlog in Irak

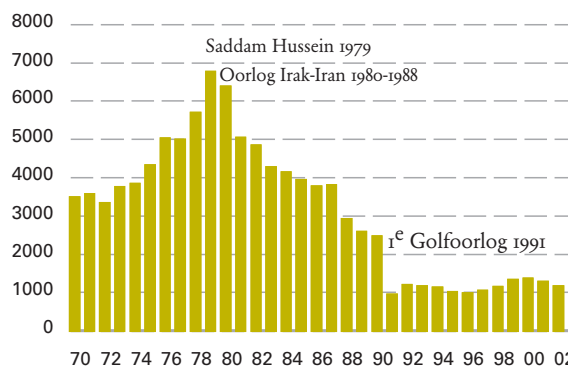
Directe economische gevolgen voor Irak

De oorlog in Irak heeft kort geduurd en zich hoofdzakelijk afgespeeld in en rond de steden. Doordat de schade aan olie-installaties beperkt is gebleven, kan de oliewinning naar verwachting spoedig weer op het vooroorlogse peil worden gebracht. In de steden was het economische leven echter enige tijd volledig ontregeld na de vlucht van de bestuurlijke autoriteiten. De economische schade hiervan laat zich nog niet becijferen. Ramingen van de kosten van wederopbouw liggen tussen USD 25 en 30 miljard.

Tegenover de omvangrijke kosten op de korte termijn staat dat de val van het bewind de economische perspectieven voor Irak op de lange termijn vermoedelijk sterk heeft verbeterd. Dit geldt zeker gezien het recente besluit van de Verenigde Naties de handels-sancties tegen het land op te heffen. Verder staat vast dat het verdreven regime de Irakese economie weinig

Grafiek 2 Reëel bbp per hoofd in Irak

In PPP USD

Bronnen: Maddison (OECD 2001) en EIU.

goed heeft gedaan. Grafiek 2 illustreert de dramatische daling van het gemiddelde welvaartspeil in Irak sinds het aantreden van Saddam Hoessein in 1979, toen de hoge olieprijs de economie nog deden floreren. De oorlog tegen Iran in de jaren tachtig en de Golfoorlog van 1991 hebben grote schade aan de kapitaalgoederen-voorraad en de infrastructuur van het land toegebracht. Bovendien volgden op de Golfoorlog de eerder genoemde handelssancties, die waren bedoeld om het bewind te treffen, maar in hun verwoestende uitwerking op de economie vooral ten koste van de bevolking gingen. Enige verlichting kwam van het ‘voedsel-voor-olie’ programma, dat in 1996 door de Verenigde Naties werd ingesteld. Veel meer dan een economisch noodverband was dat echter niet.

Directe economische gevolgen voor het Westen

De kosten van de militaire operatie in Irak zijn in overwegende mate gedragen door de Verenigde Staten (vs). Daarvoor had het Congres een aanvullende begroting van USD 62,5 miljard (ruim 0,6% bbp) goedgekeurd, waarvan 20 miljard was besteed op het moment dat het Irakese bewind viel. Voor de nabije toekomst resteren in de eerste plaats de kosten van voortgezette militaire aanwezigheid in Irak, die met de huidige troepenmacht op USD 2 miljard per maand worden geschat. Verder zullen met de demobilisatie van Amerikaanse troepen nog circa USD 7 miljard aan kosten zijn gemoeid. Het Verenigd Koninkrijk heeft in totaal ruim £ 3 miljard (circa 0,3% bbp) aan de oorlog uitgegeven.

De kosten van de oorlog tegen Irak houden een verdere belasting van de Amerikaanse begroting in, die voor 2003 en 2004 ook zonder oorlog al een geraamd tekort van meer dan USD 300 miljard (3% bbp) liet zien. De problematiek van het zogenoemde ‘tweelingtekort’ – de combinatie van een particulier spaartekort en een overheidstekort – wordt daarmee verscherpt. Een der-

gelijke constellatie deed zich ook in de jaren tachtig voor en heeft uiteindelijk geresulteerd in een spectaculaire val van de dollar. De eerste tekenen van een herhaling van die ontwikkeling lijken zich, hoewel wellicht niet in dezelfde omvang, al voor te doen. Vooralsnog maken de Amerikaanse autoriteiten zich daar niet druk om (terecht of ten onrechte), maar voor spoedig economisch herstel in Europa vormt een verdere depreciatie van de dollar een significante bedreiging.

Van extra militaire uitgaven kan een krachtige vraagimpuls op de economie uitgaan. De Duitse oorlogseconomie onder het Nazi-regime is hiervan een voorbeeld. In de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog werd in Duitsland enkele jaren een jaarlijkse economische groei van zo’n 10% gerealiseerd. Tabel 1 plaatst de uitgaven die de vs in de oorlog in Irak deed in historisch perspectief. De tabel laat zien dat eerdere oorlogen veelal gepaard gingen met enorme overheidsuitgaven en hierdoor een krachtige expansie van de Amerikaanse economie veroorzaakten. Tevens wordt duidelijk dat de Amerikaanse uitgaven in de oorlog in Irak dusdanig klein zijn, dat daarvan hoogstens een zeer bescheiden stimulans van de binnenlandse vraag mag worden verwacht.

Indirecte gevolgen voor het Westen

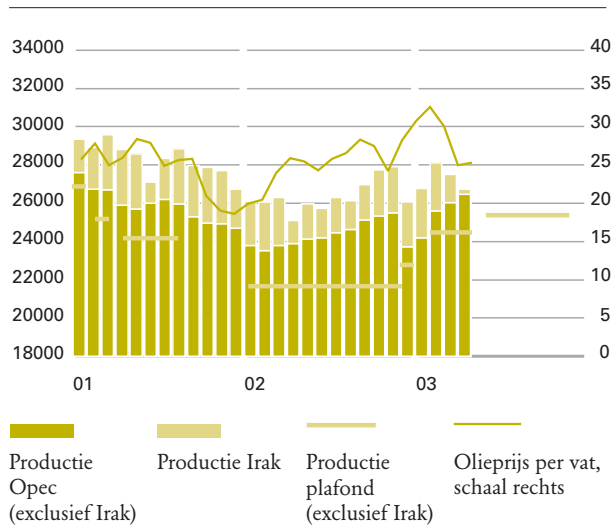
Het grootste risico van de oorlog in Irak voor de Westerse economieën betrof de olieaanvoer vanuit het Midden-Oosten. Irak en zijn directe buurlanden Iran, Koeweit en Saoedi-Arabië beschikken over meer dan de helft van de geëxploreerde mondiale oliereserves. Daarbij bestaat in Saoedi-Arabië – anders dan in enig ander olieproducerend land – aanzienlijke onbenutte en onmiddellijk beschikbare productiecapaciteit. Het grote belang van de genoemde landen op de wereldoliemarkt verklaart waarom de toenemende dreiging van een oorlog in de betrokken regio lange tijd de ont-

Tabel 1 De militaire kosten van enkele Amerikaanse oorlogen

	USD miljard	Procenten bbp	Cumulatieve bbp-groei	Gemiddelde bbp-groei
Amerikaanse Burgeroorlog (1861-65)	5	104	-	-
Eerste Wereldoorlog (1917-18)	26	32	17,1	8,2
Tweede Wereldoorlog (1941-45)	285	130	72,7	11,5
Korea-oorlog (1950-53)	54	15	27,3	6,2
Vietnamoorlog (1964-72)	111	12	44,9	4,2
Golfoorlog (1990-91)	61	1	1,3	0,6

Bron: Nordhaus, 2002 en us Department of Commerce.

Grafiek 3 Opec olieproductie en olieprijsontwikkeling

wikkeling van de olieprijs bepaalde. In de maanden rond de jaarwisseling liep de olieprijs op tot een piek van bijna USD 35 per vat Noordzeeolie, waarbij bovendien de stakingen in Venezuela een rol speelden. Een feitelijke productieafname in Irak had rond die tijd nog niet plaatsgevonden, zoals blijkt uit grafiek 3. Dit veranderde met het uitbreken van de oorlog, toen de Iraakse olieproductie van circa 2,5 miljoen vaten per dag

tot stilstand kwam. Enigszins verrassend, echter, daalde vervolgens de olieprijs gestaag tot circa USD 25. Kennelijk was met het uitbreken van de oorlog een bron van onzekerheid weggenomen en verwachtten de markten – achteraf terecht – een snelle afloop van het conflict. Overigens is aan de daling van de olieprijs ook bijgedragen door de productieverruiming van circa 1,8 miljoen vaten per dag, waarvan het leeuwendeel voor rekening van Saoedi-Arabië kwam.

Het tweede kanaal waarlangs oorlog de economie indirect beïnvloedt, betreft het vertrouwen. Het is aanmerkelijk dat de oorlog in Irak tot vertrouwensverlies heeft geleid en dat dit – deels via de financiële markten – de Westerse economieën heeft vertraagd. Grafieken 4 en 5 laten zien dat het consumentenvertrouwen in het eurogebied en de vs gestaag daalde in de aanloop naar het militaire treffen. Dat dit vertrouwensverlies verband hield met de oorlogsdreiging is niet volledig te bewijzen – het sentiment was hoe dan ook al fragiel – maar wel waarschijnlijk, gezien ook het scherpe herstel van het consumentenvertrouwen (vooral in de vs) onmiddellijk na afloop van het conflict. Nadere inspectie van de grafieken leert dat ook eerdere oorlogen het consumentenvertrouwen in beweging brachten, al is het moeilijk hieruit de invloed van de conjunctuur helemaal weg te filteren.

Amerikaans onderzoek leert dat sterke dalingen van het consumentenvertrouwen na niet-economische ge-

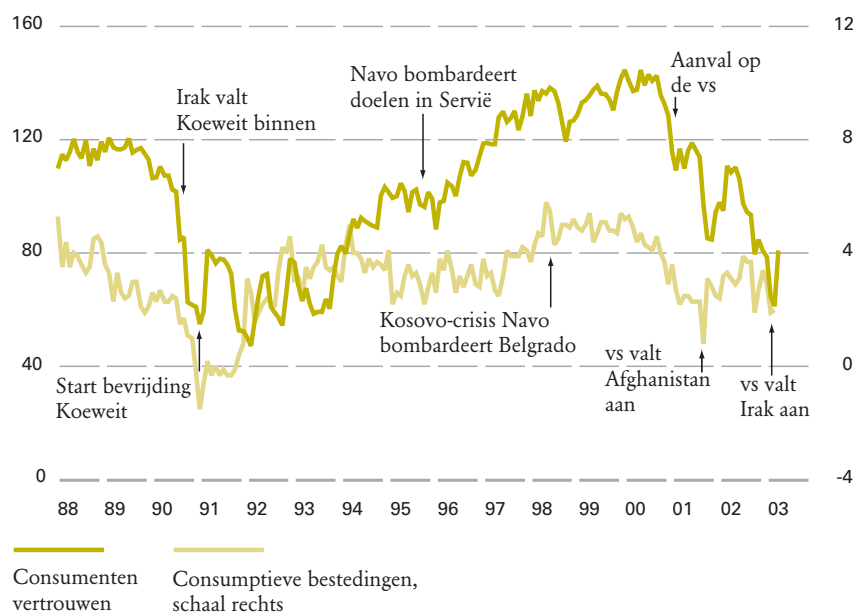
Grafiek 4 Economisch vertrouwen eurogebied

Procentueel saldo respectievelijk procentuele jaarstijging

Grafiek 5 Economisch vertrouwen Verenigde Staten

Procentueel saldo respectievelijk procentuele jaarstijging

beurtenissen, zoals bijvoorbeeld de Golfoorlog, een afname van de bestedingen indiceren, die niet in verband kan worden gebracht met economische factoren zoals bijvoorbeeld het beschikbare gezinsinkomen. In vreedstijd voegt de vertrouwensindicator echter slechts weinig toe aan de informatie die vervat is in de gebruikelijke determinanten van consumptie en investeringen. Deze resultaten bevestigen het vermoeden dat oorlog gezinnen en bedrijven aanzet tot uitstel van bestedingen. Aangenomen mag daarom worden dat de verzwakking van de mondiale economie sinds het vierde kwartaal van 2002 ten minste gedeeltelijk door de oorlog in Irak is veroorzaakt.

Op de financiële markten deed zich voorafgaand aan de oorlog in Irak een verschuiving naar relatief veilige beleggingen voor. Deze 'flight to quality' is kenmerkend voor vertrouwensverlies onder beleggers en kan in het onderhavige geval als volgt worden geadstrueerd. Allereerst ervoeren beleggers in vermogens-titels met een onzeker rendement steeds grotere risico's naarmate de oorlogsdreiging groter werd. Dit wordt bevestigd door het beloop van de door marktpartijen verwachte volatiliteit van de Europese aandelenindex Eurostoxx (grafiek 6), die vlak voor de oorlog een top bereikte en daarna duidelijk is afgenomen. Een soortgelijke ontwikkeling deed zich voor na de terroristische aanslagen in de vs en tijdens de malaise op de aandelenbeurzen in de zomer van 2002. Verder bevond ook

de risicopremie van bedrijfsobligaties zich vlak voor en tijdens de oorlog in Irak op een historisch hoog niveau, terwijl deze na de oorlog scherp is gedaald (grafiek 7).

Het beschreven gedrag van beleggers leidde via dalende beurskoersen tot vermogensverliezen en via stijgende risicopremies tot oplopende financieringskosten voor bedrijven. Deze effecten hebben vermoedelijk een negatieve invloed op de Amerikaanse en de Euro-

Grafiek 6 Impliciete volatiliteit aandelenkoersen eurogebied

Procenten, 20-daags voortschrijdende cijfers (eurostoxx 50)

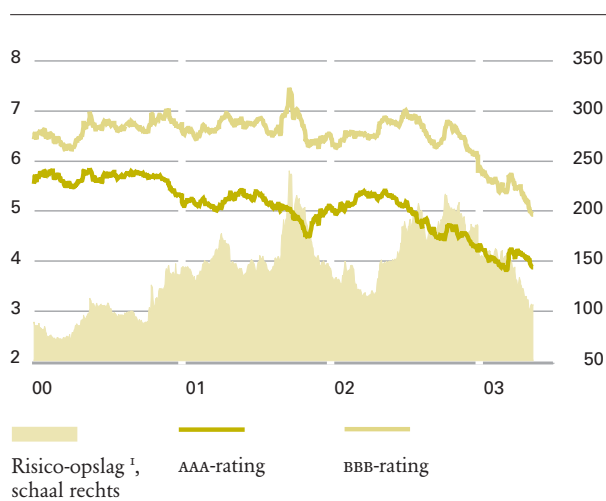

Bron: Thomson Financial.
Toelichting: Impliciete volatiliteit is een uit optieprijsen afgeleide maatstaf voor de verwachte koersbeweeglijkheid.

Grafiek 7 Eurogebied, rente op bedrijfsobligaties

Procenten respectievelijk procentpunten, dagcijfers

Bron: MSCI.

¹ Verschil tussen AAA en BBB leningen met een looptijd van 7-10 jaar.

pese economie gehad. Daarbij is het aannemelijk dat de vs relatief sterk getroffen is, gezien de grotere gevoeligheid van de Amerikaanse economische groei voor verslechterende omstandigheden op de openbare kapitaalmarkt (tabel 2). Ten eerste is het particuliere aandelenbezit – en daarmee het potentiële vermogenseffect op de consumptie – veel groter in de vs. Bovendien doen Amerikaanse bedrijven voor hun financiering een veel groter beroep op de openbare kapitaalmarkt.

Met de snelle afloop van de oorlog in Irak valt te ver-

Tabel 2 Gevolgen van verslechtering omstandigheden op financiële markten

Gecumuleerde effecten, procenten

	jaar 1	jaar 2	jaar 3
Eurogebied			
Bruto binnenlandse product	-0,24	-0,84	-1,26
Gezinsconsumptie	-0,06	-0,25	-0,53
Bedrijfsinvesteringen	-1,68	-5,55	-6,97
Verenigde Staten			
Bruto binnenlandse product	- 0,57	-1,89	-2,79
Gezinsconsumptie	-0,54	-1,79	-2,76
Bedrijfsinvesteringen	-1,63	-6,18	-9,04

Toelichting: Wereldwijd verslechterde omstandigheden betreffen beurskoersen (-25%) en risicopremie op bedrijfsobligaties (+100 basispunten) gedurende twee jaar.

Bron: De Nederlandsche Bank (EUROMON).

wachten dat de situatie op de financiële markten zich zal normaliseren. Grafieken 6 en 7 ondersteunen deze voorspelling. Ook de historie bevat een positieve boodschap. De vijf voornaamste oorlogen waarbij de vs sinds de aanval op Pearl Harbor betrokken waren,¹ resulteerden stuk voor stuk in forse dalingen van de Amerikaanse beurskoersen, afgemeten aan de S&P500-index. In alle gevallen herstelde de index zich echter binnen een jaar volledig.

Tot besluit

In dit artikel is geprobeerd een indicatie te geven van de directe en de indirecte economische gevolgen van de oorlog in Irak. De militaire uitgaven aan de oorlog door de vs en het Verenigd Koninkrijk zijn historisch gezien beperkt van omvang. Dit neemt niet weg dat de resulterende vergroting van het Amerikaanse begrotingstekort op een buitengewoon ongelukkig moment komt. De dreiging van een onbeheerste depreciatie van de dollar die uitgaat van het forse 'tweelingtekort' van de vs verslechtert de vooruitzichten van economisch herstel in Europa significant. Voor Irak zijn de directe gevolgen van de oorlog groot en negatief. Toch kan de oorlog op termijn gunstige effecten op de Irakese economie hebben. De recente opheffing van de handelssancties zullen de wederopbouw van Irak bespoedigen en wellicht de weg vrijmaken voor een herstel van de welvaart die de afgelopen decennia verloren is gegaan.

De oorlog in Irak heeft het economische vertrouwen van consumenten, producenten en beleggers in elk geval tijdelijk aangetast en heeft daardoor bijgedragen aan het uitblijven van economisch herstel van de mondiale economie. Het is te vroeg om te beoordelen wat het perspectief op de wat langere termijn is. Daarbij is mede van belang hoe de geopolitieke situatie zich zal ontwikkelen en, meer in het bijzonder, welk verloop het vredesproces in het Midden-Oosten zal krijgen.

Geraadpleegde literatuur

Desroches, B. en Gosselin, M. (2002), The usefulness of consumer confidence indexes in the United States, *Bank of Canada Working Paper 2002*, no. 22.

Garner, C. A. (2002), Consumer confidence after September 11, Federal Reserve Bank of Kansas City, *Economic Review second quarter 2002*.

Nordhaus, W. D. (2002), The economic consequences of a war with Iraq, *NBER working paper 9361*.